

Ένα οδοιπορικό στη Μικρά Ασία

ΠΑΜΦΥΛΙΑ-ΛΥΚΙΑ-ΙΩΝΙΑ

από την Αττάλεια στη Σμύρνη

Ιούλιος 2015

Trekking στη Λυκία Οδό

3

1

2

1. Αρχαίο θέατρο Εφέσου 25.000 θέσεων, το μεγαλύτερο της Ανατολίας. Η κατασκευή του ξεκίνησε από τον 3ο αι. πΧ και τέλειωσε επί ρωμαϊκής εποχής. Φώτο: ΤΟΞΟΤΗΣ.

2. Ο Φάρος του ακρωτηρίου Χελιδονίας (Gelydonia), αναφερόμενο από τους αρχαίους ως Ιερό Ακρωτήριο. Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

3. Το μαρτυρικό Λίβισι, η πόλη φάντασμα. Εγκαταλείφτηκε από τον Ελληνικό πληθυσμό το 1923 με την Μικρασιατική καταστροφή. Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης

4. Οπ.. είμαστε κι' εμείς εδώ, οι Έλληνες. Φώτο: Γρ. Καραμπάς.

5. Μια άλλη άποψη του Μεγάλου θεάτρου της Εφέσου Φώτο: ΤΟΞΟΤΗΣ.

4

5

Κείμενο: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΧΑΤΖΗΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ

6

Ας μου επιτραπεί μια προσωπική εξομολόγηση. Η Μικρά Ασία, μου ήταν «οικεία» πολύ πριν πατήσω τα «ματωμένα χώματά» της, όπως τα αποκαλούσε η γνωστή μας συγγραφέας Διδώ Σωτηρίου στο ομώνυμο βιβλίο της το οποίο έχει κυκλοφορήσει σε περισσότερα από 370.000 αντίτυπα έως σήμερα. Η καταγωγή του παππού μου και της γιαγιάς μου από την Καρία της Μικράς Ασίας, καθώς και του πατέρα μου, ο οποίος είχε γεννηθεί στα Μύλασα, μια μικρή πόλη σαράντα χιλιόμετρα από την αρχαία Αλικαρνασσό, πατρίδα του πατέρα της Ιστορίας Ηροδότου η οποία βρίσκεται απέναντι από την Κω, είχαν δημιουργήσει την κατάλληλη ατμόσφαιρα. Και οι τρεις είχαν έρθει ως πρόσφυγες μαζί με 1.200.000 ακόμη το 1922. Η διατήρηση της μνήμης για την καταστροφή και την ήττα του 1922 μας βοηθάει να αντλούμε διδάγματα για το παρόν και το μέλλον.

7

Οι πτήσεις από την Αθήνα στην Κωνσταντινούπολη και από εκεί προς την Αττάλεια της Παμφυλίας ήταν σύντομες και άνετες. Στο αεροδρόμιο μας υποδέχτηκε ο Τούρκος οδηγός βουνού Behrat Bucat, ο οποίος θα έμνε μαζί μας τις επόμενες επτά ημέρες. Αφού ανταλλάξαμε ευχές για τα κλωσορίσματα, μας οδήγησε στην παλιά συνοικία της πόλης, η οποία βρίσκεται μέσα και γύρω από το λιμάνι. Τα μνημεία της ανήκουν σε διαφορετικές χρονικές περιόδους, αρχίζοντας από την αρχαία Ρώμη και καταλήγοντας στα τέλη της μεσαιωνικής τουρκικής περιόδου. Αφήνοντας την παλιά συνοικία φθάσαμε στην κεντρική λεωφόρο της πόλης, όπου ορθώνεται η Πύλη του Αδριανού. Είναι η μνημειακή είσοδος που οικοδομήθηκε προς τιμήν του αυτοκράτορα Αδριανού όταν επισκέφθηκε την πόλη το 130 μ.Χ. Η πόλη πήρε το όνομά της από τον Άτταλο Β΄ της Περγάμου (159-128 π.Χ.) ο οποίος ίδρυσε την πόλη κατά τα πρώτα χρόνια της βασιλείας του.

8

Μετά τη δώρη περιήγησή μας, αναχωρήσαμε για το παραλιακό θέρετρο Κεμέρ που βρίσκεται τριάντα χιλιόμετρα δυτικά της Αττάλειας. Μετά το δείπνο πήγαμε στο διπλανό μικρό χωριό Γκιονιούκ για διανυκτέρευση. Το εγερτήριο σήμανε στις 5 π.μ. και μετά το πρόχειρο πρωινό φθάσαμε στην αφετηρία του ανατολικού τμήματος της Λυκίας οδού, ενός μονοπατιού που θα μας οδηγούσε μετά από δεκάωρη, συνολικά, πεζοπορία στο ορεινό χωριό Οβατζίκ που βρίσκεται σε υψόμετρο 1.250 μέτρων.

9

Η ανάβαση, παρ' όλων που δεν είχε τεχνικές δυσκολίες, ήταν επίπονη γιατί έγινε κάτω από συνθήκες καύσωνα, κοντά στους 38°. Ξεκινήσαμε από υψομετρικό 50μ και φτάσαμε στα 786μ. μετά από δεκάωρη πορεία 17 χιλιομέτρων και σύνολο αναβάσεων 1.180μ. Πορευθήκαμε κυρίως μέσα σε πευκοδάση, ανεβοκατεβήκαμε πλαγιές, διασχίσαμε χειμάρρους και ...κολυπήσαμε στα παγωμένα νερά τους. Το βράδυ, στον όμορφο ξενώνα, κατά τη διάρκεια του γευστικότητας δείπνου, συζητήσαμε για το πρόγραμμα της επόμενης ημέρας. Συμφωνήσαμε να ματαιώσουμε την ανάβαση στην Όλυμπο (2.350μ) για τρεις λόγους: η θερμοκρασία επέμενε υψηλή, η πορεία ξεπερνούσε τις 12 ώρες και οι τελευταίες 2-3 ώρες θα γίνονταν κοντά στο μεσημέρι σε άδεντρο τοπίο. Έτσι η επόμενη μέρα μας βρήκε στο παραλιακό χωριό Αντρασύν που βρίσκεται στον κόλπο Τσαβούς Λιμάνι στο όμορφο μικρό και σύγχρονο ξενοδοχείο με το περίεργο όνομα - γρίφος BUHANA.

10

Από εκεί ξεκίνησαν οι τρεις επόμενες πεζοπορίες. Η πρώτη στις 14 Ιουλίου, ημέρα Τρίτη, με αφετηρία το δάσος της τοποθεσίας Μελανίπε, πεζοπορία και ανάβαση έως τη σημείο που βρίσκεται ο φάρος Γκελιντονία φενέρ. Επιστροφή στο μικρό κόλπο Μελανίπε με τα σμαραγδένια νερά για το καθιερωμένο κολύμπι. Ο συνολικός χρόνος της εύκολης αυτής πεζοπορίας ήταν τρεις ώρες.

Το ακρωτήρι με το όνομα **Γκελιντονία, Χελιδονίες**, όπου έχει χτιστεί ο φάρος, βρίσκεται στη νοτιοανατολική άκρη της Λυκίας και αποτελεί το φυσικό παράκτιο όριο μεταξύ της θάλασσας της Λυκίας και της θάλασσας της Παμφυλίας. Η θαλάσσια προέκταση του ακρωτηρίου αποτελεί ένα μικρό αρχιπέλαγος, γνωστό ως «**Χελιδονίες Νήσοι**». Οι αρχαίοι Έλληνες αποκαλούσαν αυτό το σημείο «Ιερά Άκρα». Είναι επίσης γνωστό και σαν «θαλάσσιος τάφος». Ο Πλίνιος έγραφε ότι «φέρει τη συμφορά στα διερχόμενα πλοία». Η θέα προς το αρχιπέλαγος είναι πανέμορφη.

Η επόμενη ημέρα 15 Ιουλίου ήταν επίσης πεζοπορική. Αφετηρία μας το Αντρασάν στον κόλπο Τσαβούς Λιμάνι και τερματισμός, μέσα από πευκόφυτη διαδρομή, στη βόρεια πλαγιά του βουνού που φέρει το όνομα «όρος του Μωυσή» και υψώνεται κατακόρυφα μπροστά στην ακτή (990μ. η κορυφή), στον αρχαιολογικό χώρο της Ολύμπου μετά από 4,5 ώρες. Η αρχαία Όλυμπος ήταν, γύρω στο 100 π.Χ. σημαντική πόλη της Λυκακίας Ένωσης. Ήκμασε κατά τους πρώτους δύομιση αιώνες της ρωμαϊκής αυτοκρατορικής περιόδου. Το 129 μ.Χ. την επισκέφθηκε ο αυτοκράτορας Αδριανός. Τα ερείπια της Ολύμπου απλώνονται στα αριστερά και τα δεξιά του ποταμού, ο οποίος ρέει ανάμεσα από βαθιές και απότομες όχθες για να ξεχυθεί στη βοτσαλωτή παραλία, όπου απολαύσαμε ένα πεντακάθαρο θαλάσσιο λουτρό.

Η τελευταία πεζοπορική ημέρα ήταν στις 16 Ιουλίου ημέρα Πέμπτη. Το μικρό λεωφορείο μας άφησε στην αρχή ενός οικολογικού μονοπατιού σε πευκόφυτη περιοχή, κοντά στην παραθαλάσσια πόλη Σιραλί, γνωστή για την 4 χιλιομέτρων μήκους αμμουδιά της και βιότοπο της χελώνας *caretta caretta*. Στην πορεία μας προς την **Chimaera, Χίμαιρα** (χίμαιρα, μυθικό τέρας με κεφάλι λιοντρίου, σώμα γίδας και ουρά φιδιού που έβγαζε φλόγες από το στόμα του) περάσαμε από την περιοχή των «φλεγόμενων βράχων», ένα γεωλογικό φαινόμενο που φέρεται να οφείλεται στην αυτανάφλεξη αερίων, κυρίως μεθανίου και που χρονολογείται άνω των 3.000 ετών. Ύστερα από τετράωρη ανηφορική πορεία φθάσαμε στο χωριό Ουλουπινά, με πολλά νερά, πεστροτροφεία και εστιατόρια όπου είχαμε το "αποχαιρετιστήριο γεύμα". Μετά το γεύμα το λεωφορείο μας οδήγησε στην Αττάλεια, όπου έληξε το πρώτο μέρος της αποστολής μας, δηλαδή το πεζοπορικό. Το απόγευμα αφίχθησαν και τα υπόλοιπα επτά μέλη της αποστολής μας.

Ενωμένη και πιο δυνατή η ομάδα μας μετά την άφιξη στην Αττάλεια και των υπολοίπων επτά μελών της, αρχίζει την περιήγησή της στους ιστορικούς και αρχαιολογικούς τόπους των νοτιοδυτικών παραλίων της Μικράς Ασίας, η οποία διήρκεσε επί εξαήμερον. Πρώτη επίσκεψη στην αρχαία πόλη **Σίδη**, εβδόμηντα χιλιόμετρα ανατολικά της Αττάλειας. Είναι παραθαλάσσια και κείται μεταξύ των ποταμών Μέλανος και Ευρυμέδοντος. Σύμφωνα με το Στράβωνα η Σίδη ιδρύθηκε από αποίκους της αιολικής Κύμης το 750 π.Χ. περίπου. Ο Στράβων παραθέτει επίσης, ότι στην περιοχή ανθούσε το σκλαβοπάζαρο που είχαν οργανώσει οι διαβόητοι πειρατές της Κιλικίας (οι σημερινοί Τούρκοι που επιδίδονται στο «σύγχρονο δουλεμπόριο» με τους πρόσφυγες από τη Συρία έχουν ως ίνδαμιά τους, τους πειρατές

6, 8. Ο οδηγός μας Behray Burat μας ξεναγεί στην Αττάλεια.

Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

7, 9. Η πρώτη μας πεζοπορία από Gougnuk στο Onasick.

Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

11. Η ορειβατική ομάδα στην Αρχαία Όλυμπο. Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

10. Αλάτσατα ή Αγριλιά γνωστή κωμόπολη στη Χερσόνησο της Ερυθραίας. Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

12. Περιοχή των "φλεγόμενων βράχων" Chmaera αρχ. Χίμαιρα το γνωστό τέρας της μυθολογίας.

Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

13. Λυκαϊκοί Τάφοι. Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

14. Δίδυμα, αρχαίο ιερό και μαντείο αφιερωμένο στον Απόλλωνα. Φώτο: ΤΟΞΟΤΗΣ.

εκείνης της εποχής!). Είδαμε το σπουδαίο θέατρο το οποίο ανοικοδομήθηκε στα ερείπια αρχαιότερου, το 2ο αιώνα μ.Χ. Εντυπωσιακή είναι επίσης η εσωτερική μνημειακή πύλη της πόλης. Τέλος επισκεφθήκαμε δύο ναούς στο αρχαίο λιμάνι, αφιερωμένους στην Αθηνά και τον Απόλλωνα, οι οποίοι χρονολογούνται επίσης από το 2ο μ.Χ. αιώνα. Μετά τον καφέ μας αναχωρήσαμε για τους καταρράκτες Μενγκαβάτ στον ποταμό, που στην αρχαιότητα ονομαζόταν Μέλας. Σήμερα είναι τουριστικό αξιοθέατο. Έτσι αναχωρήσαμε γρήγορα για την πόλη Ασπένδο και το περίφημο θέατρό της.

Η **Άσπενδος** ήταν μια σημαντική αρχαία πόλις της Παμφυλίας η οποία ιδρύθηκε από το μάντη Μόφο και τους «μικτούς ελληνικούς πληθυσμούς», οι οποίοι μετοίκησαν στα μικρασιατικά παράλια έπειτα από τον πόλεμο της Τροίας. Επιγραφές υποδηλώνουν ότι οι νέοι κάτοικοι ήταν Έλληνες από την Αρκαδία. Σύμφωνα με το Στράβωνα ήταν «πόλη ευανδρούσα Αργείων κτίσμα». Η θέση της ήταν στη δεξιά όχθη του ποταμού Ευρυμέδοντος, ο οποίος έως αυτήν ήταν πλωτός. Στις εκβολές του ο Αθηναίος στρατηγός Κίμων νίκησε τους Πέρσες το 470 π.Χ.

Όταν φθάσαμε μας υποδέχθηκε ο καυτός μεσημεριανός ήλιος. Η εικόνα όμως που αντικρίσαμε ήταν εντυπωσιακή. Το θέατρο της Ασπένδου θεωρείται το ωραιότερο σωζόμενο ρωμαϊκό θέατρο στον κόσμο. Κατασκευάστηκε στα χρόνια του Μάρκου Αυρηλίου (161-180 μ.Χ.) από τον Ασπένδιο αρχιτέκτονα Ζήωνα. Η

ακουστική του εντυπωσιάζει. Έχει χωρητικότητα 20.000 θεατών. Εντυπωσιακό ήταν επίσης και το τεράστιο ρωμαϊκό υδραγωγείο της πόλης.

Ο τελευταίος σταθμός μας, επιστρέφοντας στην Αττάλεια, ήταν η **Πέργη**, επίσης σημαντική πόλη της αρχαίας Παμφυλίας. Η πόλη παραδόθηκε στο Μ. Αλέξανδρο το 333 π.Χ. κατά την προέλασή του στην Παμφυλία. Θεωρείται η γενέτειρα του Απολλωνίου, ενός από τους μεγαλύτερους μαθηματικούς της ελληνιστικής εποχής (260 π.Χ.) Ο δρόμος που οδηγεί στον αρχαιολογικό χώρο περνάει μπροστά από το θέατρο, το οποίο όμως δεν ήταν ανοιχτό στους επισκέπτες. Κτίστηκε στην ελληνιστική περίοδο και ανακατασκευάστηκε κατά τη ρωμαϊκή αυτοκρατορική περίοδο. Έχει χωρητικότητα 14.000 θεατών περίπου. Κατόπιν επισκεφθήκαμε το μεγάλο στάδιο. Θεωρείται το καλύτερο διατηρημένο σε ολόκληρη τη Μικρά Ασία (μετά από αυτό της Αφροδισιάδας) και έχει χωρητικότητα 2.000 θεατών περίπου. Σημαντικό είναι επίσης και το μνημειακό νυμφαίο, όπου ανάβλυζε το νερό πίσω από την πλαγιάσμένη φιγούρα του Καΐστρου, του ανθρωπόμορφου θεού - ποταμού και μετά έρρεε άφθονο σε πολλές διαδοχικές γούρνες πριν συνελθίσει την καθοδική του πορεία.

Το τέλος αυτής της κουραστικής, αλλά πολύ ενδιαφέρουσας ημέρας οδήγησε μερικούς από εμάς στο αρχαιολογικό μουσείο της Αττάλειας, όπου μεταξύ των άλλων εκθεμάτων υπάρχει και το μοναδικό μαρμάρινο σύμπλεγμα με τις τρεις Χάριτες. Την Ευφροσύνη, την Αγλαΐα και τη Θάλεια.

Στις 18 Ιουλίου, ημέρα Σάββατο, αποχαιρετήσαμε την Αττάλεια και συνεχίσαμε την περιήγησή μας στους αρχαιολογικούς χώρους. Πρώτος σταθμός τα ερείπια και το θέατρο στην αρχαία Φασήλιδα, είκοσι χιλιόμετρα δυτικά της Αττάλειας.

Η **Φάσηλις** ιδρύθηκε το 690 π.Χ. από Δωριείς απόικους της Ρόδου, των οποίων ηγέτης ήταν ένας Αργεΐτης ήρωας ο Λάσιος.

Μετά τη Φασήλιδα προορισμός μας ήταν τα **Μύρα** μια από τις σημαντικότερες πόλεις της Λυκίας, ονομαστή για τους λυκιακούς τάφους. Πριν από τον αρχαιολογικό χώρο επισκεφθήκαμε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου (11ος αιώνας μ.Χ.), ο οποίος ήταν ο πρώτος επίσκοπος Μύρων. Τάφηκε σε σαρκοφάγο στο νότιο κλίτος της εκκλησίας. Σήμερα τα λείψανα του Αγίου βρίσκονται στο Μπάρι της Ιταλίας.

Σε απόσταση τριών χιλιομέτρων βρίσκεται η εντυπωσιακή τοποθεσία των Μύρων με την αρχαία ακρόπολη, το μεγάλο ελληνορωμαϊκό θέατρο και τους περίφημους λυκιακούς τάφους. Διακρίνονται για τις πένθιμες γλυπτικές τους παραστάσεις.

Αφήσαμε τα Μύρα και μετά από ταξίδι δύο ωρών φθάσαμε στην αρχαία **Αντίφελλο ή Κας**, η οποία βρίσκεται στην ακτή απέναντι από το Καστελλόριζο. Τα αρχαία ευρήματα υποδηλώνουν ότι είχε κατοικηθεί από τον 6ο αιώνα π.Χ. Το κυριότερο μνημείο της είναι το ελληνιστικό της θέατρο δίπλα στο λιμάνι, κτισμένο στην πλαγιά του λόφου με θέα προς τη θάλασσα.

15

16

17

18

Μετά τον καφέ μας και τα γευστικά ωμά αμύγδαλα, από ντόπιους μικροπωλητές, αναχωρήσαμε με προορισμό την **Ξάνθο**, την πρωτεύουσα της Λυκίας και τη «μεγίστη των εν Λυκία πόλεων». Η Λυκία (πρώην Τερμηλός) είναι μια από τις αρχαίες επαρχίες της Μ. Ασίας που πήρε το όνομά της από το Λύκο ή Λύκιο, υιό του βασιλιά της Αττικής Πανδίωνος (1460 π.Χ.). Από την Αττική αναγκάστηκε να μετοικήσει στη Μ. Ασία, στη χώρα που ονομάστηκε Λυκία. Η Ξάνθος ήταν αποικία των Κρητών.

Ήταν πλέον απομεσήμερο όταν αφήσαμε την Ξάνθο για να επισκεφθούμε, λίγα χιλιόμετρα νοτιότερα, το **Λετούν, Λητώων**. Ήταν το ιερό προσκύνημα και το «Κοινό των Εθνικών Συνελεύσεων των Λυκίων». Εδώ λατρεύονταν η Λητώ, η Άρτεμις και ο Απόλλων. Αξιόλογο είναι επίσης και το θέατρο που ανήκει στην ελληνιστική περίοδο. Απόγευμα πια αφήσαμε το Λητώων για τη Μάκρη, έχοντας στο νου μου τα λόγια ενός περιηγητή: «Η κόπωση από την υπερένταση εξαιτίας της ομορφιάς και της μοναδικότητας του τοπίου, έκανε την ψυχή μου να μεθάει».

Η **Μάκρη** ή **Φεφθίγιε** σήμερα, από το όνομα του πρώτου Τούρκου αεροπόρου, είναι ένα σύγχρονο κέντρο παραθερισμού που διασώζει μνήμες από το αρχαίο παρελθόν της. Στη θέση της υπήρχε η Λυκιακή Τελμησσός, κυριότερο κατάλοιπο της οποίας είναι οι ναόσχημοι λαξευτοί τάφοι στους βράχους κοντά στο κάστρο. Εντυπωσιακότερος είναι εκείνος του Αμύντα, στρατηγού του Μ. Αλεξάνδρου. Η Τελμησσός μετονομάστηκε σε Μάκρη κατά τους Βυζαντινούς χρόνους.

Την επομένη 19 Ιουλίου, ημέρα Κυριακή, το λεωφορείο μας οδήγησε τριάντα χιλιόμετρα βορειοδυτικά στον ποταμό Νταλιάν και στην αρχαία Κάυνο. Επισκεφθήκαμε τον αρχαιολογικό χώρο και το εντυπωσιακό θέατρο.

Επιστρέψαμε στη Μάκρη το μεσημέρι. Στους λόφους πάνω από τη Μάκρη, το εγκαταλελειμμένο **Λεβίσι** (ή **Λιβίσι**) αποτελεί τη μεγαλύτερη πόλη - φάντασμα της Μεσογείου, και το πιο αποκαλυπτικό μνημείο του δράματος της Ανταλλαγής και της σφαγής των Ελλήνων. Η άλλοτε κωμόπολη των 7.000 κατοίκων δεν ξανακατοικήθηκε και αποτελεί σωρό ερειπίων από δύο χιλιάδες σπίτια, τριάντα εκκλησία και δύο ενοριακούς ναούς. Χωρίζεται στην Άνω και την Κάτω Πόλη. Η Άνω Πόλη αποτελούσε τη συνοικία των πλουσίων και των καταστημάτων και εκτίνεται στο λόφο γύρω από την εκκλησία του Ταξιάρχη, (17ος αιώνας). Στο εσωτερικό σώζονται μόνον οι τοί-

19

20

21

22

15. Παραλία Βουρλών. Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

16. Αρχαία Σίδη, Ναός του Απόλλωνα.

Φώτο: ΤΟΞΟΤΗΣ.

17. Και λίγη σύγχρονη Τουρκία.

Φώτο: ΤΟΞΟΤΗΣ.

18. Αγναντεύοντας τον Όλυμπο της Λυκίας.

Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

19. Σμύρνη, το Ελληνικό Προξενείο.

Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

20. Περιδιαβαίνοντας στα σοκάκια της Σμύρνης. Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

21. Απτάλεια, λειτουργία στην ορθόδιξη εκκλησία του Αγίου Αλυπίου.

Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

22. Βουρλά, το πατρικό του ποιητή και νομπελίστα Γιώργου Σεφέρη, σήμερα ξενοδοχείο και καφετέρια.

Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

23

χοι, αλλά η περίεργη εξωτερική όψη με την κυματιστή οροφή διασώζεται ακέραιη. Στην Κάτω Πόλη, με τις λαϊκότερες άλλοτε συνοικίες, σώζεται η Παναγία Πυργιώτισσα, ένα αριστούργημα σε πολύ καλύτερη κατάσταση (1804).

Η επόμενη ημέρα 20 Ιουλίου ήταν κουραστική, αλλά είχε μεγάλο ενδιαφέρον. Μετά το πρωινό αφήσαμε τη Μάκρη και κατευθυνθήκαμε προς τις πόλεις Παταγάν και Μούγλα. Η πρώτη στάση μας ήταν στα **Μύλασα**. Η πόλη διακρίνεται για τις αρχαιότητες και τα όμορφα οθωμανικά σπίτια της. Στα Μύλασα, αρχαία Καρική πόλη, σώζονται τα κομψότερα μέγαρα πλουσίων Ελλήνων, Αρμενίων και Εβραίων καπνεμπόρων και βαμβακεμπόρων.

Το μεσημέρι της 20ης Ιουλίου, φθάσαμε στα αρχαία **Δίδυμα** τα οποία βρίσκονται στη Μικρασιατική ακτή, νότια της Μιλήτου με την οποία συνδεόταν μέσω πλακοστρωμένης «Ιεράς Οδού». Εκεί είχε ιδρυθεί το μαντείο του Απόλλωνα το οποίο από πλευράς σημασίας καταλαμβάνει την πρώτη θέση ανάμεσα στα δεκατέσσερα μαντεία της Μ. Ασίας. Τα πιο γνωστά ευρήματα της γλυπτικής τέχνης στα Δίδυμα είναι τα αγάλματα καθιστών ανδρικών ντυμένων μορφών των λεγόμενων «Βραγχιδών». Έτσι ονομάζονται οι απόγονοι του μυθικού ποιμένα Βράγχου, οι οποίοι εκτελούσαν χρέη ιερών στο μαντείο (660 π.Χ. - 540 π.Χ.). Παριστάνουν πλούσιους εμπόρους και άρχοντες της περιοχής. Ήταν τοποθετημένα κατά διαστήματα δίπλα στην «Ιερά Οδό». Το 1857 ο Άγγλος Κάρολος Νιούτον, μετά τις ανασκαφές του, μετέφερε στο Λονδίνο δέκα αγάλματα «Βραγχιδών» και δύο αγάλματα λιονταριών μμούμενος το γνωστό Έλγιν!

Αφήσαμε τον καυτό ήλιο και τα Δίδυμα και πήραμε το δρόμο για τη **Μίλητο**. Εθεωρείτο η πρώτη πόλη στα Γράμματα, στη Φιλοσοφία, στις Τέχνες και στις Επιστήμες. Για τη Μίλητο είχαν γράψει ο Ηρόδοτος και ο Φρύνιχος. Ο πρώτος για την επανάσταση των Ιώνων και την «παρά την Λάδην ναυμαχία» και ο δεύτερος για την «Μιλήτου άλωση». Οι Μιλήσιοι την ξανάχτισαν λαμπρότερη με βουλευτήριο, ναούς, γυμνάσια, κεντρική αγορά, κύριο οδικό άξονα και ορθογώνιο ρυμοτομικό σύστημα, έργο του φημισμένου Μιλήσιου πολεοδόμου Ιππόδαμου. Τελικά ο ποταμός Μαϊάνδρος κατέβασε τόση λάσπη που έκλεισε το θαλάσσιο κόλπο, τον έκανε έλος και αργότερα εύφορη πεδιάδα. Σ' αυτήν βρίσκονται σήμερα η Μίλητος, η Πριήνη, η Ηράκλεια, η Μυούς και η πρώην νήσος Λάδη γνωστή για τη ναυμαχία της!

Κατόπιν επισκεφθήκαμε την **Πριήνη**, στην πλαγιά μιας παραφιάδας της οροσειράς της Μυκάλης. Είναι χτισμένη αμφιθεατρικά και απενίζει τον κόμφο στα χαμηλά. Στο άκρο της Μυκάλης, στην επικράτεια της Πριήνης, βρισκόταν το Πανιώνιον, ναός του Ποσειδώνα και κέντρο της ομοσπονδίας των Ιώνων. Το πολεοδομικό της σχέδιο κατήρτισε ο Ιππόδαμος ο Μιλήσιος.

Χαμένα μέσα στα πεύκα βρίσκονται το Βουλευτήριο και το θέατρο της πόλης. Δέος προκαλούν οι πέντε ιωνικές κολόνες του ναού της Αθηνάς Πολιάδος, στη βάση της Ακρόπολης. Ο αέρας ακούγεται να φυσάει και οι κολόνες ντύνονται στα χρυσά με τη δύση του ήλιου. Τελευταίος σταθμός της κοπιαστικής ημέρας ήταν η **Έφεσος**. Είναι, μετά την Πομπηία, η καλύτερα διατηρημένη πόλη της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας. Είναι η μόνη αρχαία πόλη της Μικρασίας όπου μπορεί κανείς να αποκριτογραφήσει το αστικό τοπίο, τους δρόμους, τις πλατείες, τα ωδεία, τα μαγαζιά, τις βιβλιοθήκες και τις στοές και να θαυμάσει αναστηλωμένα τα αρχαία κτίρια. Αυτό που έχει αλλάξει δραματικά είναι η τοπογραφία. Άλλοτε λιμάνι, η Έφεσος βρέθηκε, λόγω της ιλύος που κουβαλούσε επί αιώνες ο ποταμός Κάιστρος, καταμεσής μιας πεδιάδας. Η Κρήνη του Τραϊανού, το Βουλευτήριο/Ωδείο, το Μεγάλο Θέατρο 25.000 θέσεων το μεγαλύτερο της Ανατολίας, το Αρτεμίσιο, ο Ναός της Εφesus Αρτέμιδας, ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου.

Το βράδυ φθάσαμε στη **Σμύρνη**. Άχαρη τσιμεντούπολη τριών εκατομμυρίων η σημερινή Σμύρνη, απωθεί και τρομάζει. Και όμως, ασκεί κάποια έλξη. Το να περιηγηθεί ένας Έλληνας τη Σμύρνη χωρίς να έχει στο μυαλό του τις φλόγες του 1922 θα ήταν μάταιο εγχείρημα. Η ίδια η τοπογραφία διαιωνίζει την τραγωδία. Καταμεσής της πόλης απλώνεται το τεράστιο πάρκο που κατέλαβε τη θέση των πυρπολημένων συνοικιών. Εκεί που απλώνονται τα δέντρα, ο πύργος της τηλεόρασης, τα καφέ και τα περίπτερα της διεθνούς έκθεσης, απλωνόταν η αρμενική συνοικία και οι ελληνικές γειτο-

24

25

26

νιές Μπελλαβίτα, Χατζηφράγκου, Μεγάλες Ταβέρνες, Φραγκομαχαλάς, Αγία Αικατερίνη, Μορτάκια... Μόλις το 1940 ολοκλήρωσε η Δημαρχία την αποκομιδή των μπάζων 25.000 κτιρίων. Την επόμενη ημέρα 21 Ιουλίου, αρχίσαμε την περιήγηση.

Τα παζάρια αρχίζουν πίσω από το Διοικητήριο (Κονάκι) στην ομώνυμη πλατεία. Εκεί, μπροστά ορθώνεται και ο μαυριτανικής αρχιτεκτονικής Πύργος του Ωρολογίου (1901) σύμβολο της πόλης. Όμως η Σμύρνη ήταν μέχρι το 1922 μια πόλη με συντριπτική πλειοψηφία χριστιανών. Έλληνες, Λεβαντίνοι και Αρμένιοι αποτελούσαν τα τρία τέταρτα του πληθυσμού, με τους πρώτους στο 52% του συνόλου. Από τη χριστιανική Σμύρνη ελάχιστα σώζονται. Το πιο διάσημο μέρος της Σμύρνης είναι η προκουμαία, η γνωστή «Και» (Quai). Κατασκευάστηκε στα 1867 - 1874 από γαλλική εταιρεία και ήταν αγαπημένος περίπατος των κατοίκων. Όταν πέφτει το σκοτάδι, κρύβεται η ασχήμια των κτηρίων και φαίνονται μόνο τα χαρμόσινα φώτα. Ο κόλπος της Σμύρνης ξαναγίνεται θελκτικός.

Η επόμενη ημέρα 22 Ιουλίου ήταν αφιερωμένη στην περιήγηση της **Χερσονήσου της Ερυθραίας**. Πρώτος σημαντικός οικισμός - με αφετηρία τη Σμύρνη - είναι τα **Βουρλά**, που διακρίνονται στους λόφους, και η **Σκάλα Βουρλών** στην παραλία. Η τελευταία βρίσκεται κοντά στην περιοχή των αρχαίων Κλαζομένων, πόλης της Ιωνίας που ιδρύθηκε στα 1200 π.Χ. και από την οποία μένουν κάποια κατάλοιπα. Η πόλη των Βουρλών, με βυζαντινές ρίζες, είχε 25.000 Έλληνες σε σύνολο 30.000 κατοίκων το 1922. Η Αναξαγόρειος Ακαδημία (1803) αφιερωμένη στο διάσημο μαθηματικό και φιλόσοφο από τις Κλαζομένες, ήταν ένα από τα μεγαλύτερα ελληνικά σχολεία της Ανατολής. Στα Βουρλά υπήρχαν εφημερίδες, δημόσια βιβλιοθήκη, φιλαρμονική ορχήστρα. Οι κάτοικοι ήταν κυρίως έμποροι και καλλιεργητές. Όλες οι εκκλησίες και η Αναξαγόρειος Ακαδημία κήκαν το

1922. Στη Σκάλα Βουρλών υπάρχει το ξενοδοχείο «Γιώργος Σεφέρης» που υποτίθεται ότι στεγάζεται εν μέρει στο εξοχικό του Σμυρναίου ποιητή και Νομπελίστα. Στο ήσυχο λιμανάκι δεσπόζουν τα ερείπια παραθαλάσσιων ελληνικών καφεενείων.

Επόμενη στάση τα **Αλάτσατα** ή **Αγριλιά** με τους χαρακτηριστικούς ανεμόμυλους και τα ασβεστομένα πέτρινα σπίτια με τα τυπικά σιδερένια παντζούρια, στενά πλακόστρωτα και παλιά καφενεία. Ένα πραγματικό αριστούργημα είναι η μεγάλη εκκλησία της Παναγίας Αλατσατιανής. Το εκπληκτικό μαρμάρينو τέμπλο με ημερομηνία 1874 είναι έργο του Ιωάννη Χαλεπά, πατέρα του Γιαννούλη, δημιουργού της περίφημης Κοιμωμένης του Α΄ Νεκροταφείου Αθηνών. Η εκκλησία χρησιμοποιείται ως τζαμί.

Τελευταία στάση της ημέρας ήταν η **Κρήνη**. Έχει μετονομασθεί σε Τσεομέ και βρίσκεται ακριβώς απέναντι από τη Χίο. Διατηρούνται πολλά παλιά σπίτια. Στην ακτή δεσπόζει το παλιό φρουρίο. Εκείνο όμως που ξεχωρίζει είναι η εκκλησία του Αγίου Χαράλαμπος, στο κέντρο της πόλης. Μετά το μεσημέρι, επιστρέψαμε στη Σμύρνη. Το βράδυ στη Σμύρνη είχαμε μια ευχάριστη μουσική έκπληξη με τουρκικά τραγούδια σ' ένα μικρό κέντρο κοντά στη γνωστή προκουμαία.

Την τελευταία ημέρα Πέμπτη 22 Ιουλίου, μερικοί από εμάς βρήκαμε την ευκαιρία να επισκεφθούμε δύο ιστορικά ελληνικά κτίρια της Σμύρνης: Την **Ευαγγελική Σχολή Σμύρνης** και το **Παρθενωγαγείο Σμύρνης**. Ήταν οι τελευταίες συγκινητικές στιγμές πριν η αγαπητή μας και ακούραστη ξεναγός κα Φωτεινή Παλαβιτσιόνη μας οδηγήσει στο αεροδρόμιο της Σμύρνης. Στην Αθήνα φθάσαμε μέσω Κωνσταντινούπολης, έχοντας στις αποσκευές εικόνες και μνήμες από μια άλλη Ελλάδα που έζησε πριν από 3.500 χρόνια, ανδρώθηκε, μεγαλούργησε, μάτωσε, ξεριζώθηκε αλλά ποτέ δεν πέθανε.

27

**23, 26. Σμύρνη, 3.240.645 κάτοικοι.
Δυο εικόνες από το Κάστρο.**
Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

24. Σμύρνη, η προκουμαία "Κε".
Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

25. Δίδυμα, ο Ναός του Απόλλωνα.
Φώτο: ΤΟΞΟΤΗΣ.

27. Το μαρτυρικό Λίβισι

**28. Όλη η ομάδα μπροστά
στο Ξενοδοχείο μας στη Σμύρνη.**
Φώτο: Μ. Τζωρτζίδης.

**29. Ο Πύργος του Ρολογιού,
σήμα κατατεθεν της Σμύρνης
στη πλατεία Κοπακ.**
Φώτο: Γρ. Καραμπάς.

28

29

